

Képes Géza, a szavak művésze

Emlékek, versek, vallomások

„A legműveltebb magyar költő távozott el nyolcvanévesen, de fiatalos erejének teljében, valóban váratlanul. Persze a műveltség költő esetében, a poeta doctus nálunk eleve gyanús. Hazánkban mindig az ösztönös költő volt divatos. Talán csak Babits törte meg időlegesen ezt a mítoszt. Pedig hosszan sorolhatnánk művelt költőink neveit. És ha most Képes Gézát a legműveltebbnek mondtam, a költészetének értékeit nemcsak hogy nem kisebbíti, hanem növeli, egyéni színekkel és a világgöltészet sokszínűségével telíti.” – írta *Vezér Erzsébet 1989-ben, s minden bizonnyal igaza volt. Képes Géza nagyszerű formanyelvi érzékkel rendelkező költő, elsőrangú műfordító, mindemellett az élet visszasságait megváltoztatni akaró, „par excellence” közéleti igényű művész volt, akinek életútja több ponton kapcsolódott Sárospatakhoz. Összeállításunkban emléke előtt tisztelgünk, felidézve a róla szóló emlékeztetéseket, a tőle származó verseket és vallomásokat.*

“Mátészalkán születtem, édesapám

kovács volt; úgy él bennem máig, mint egy hősi alak. Természetesen mondhatják erre: minden fiú mítoszt csinál az apjából. Édesapámból nem kellett mítoszt csinálni; egyszerű vonások ezek, amelyekből megépül az ő alakja. Több verset írtam róla, végül, azt hiszem sikerült egyet-kettőt írnom, amiben az igazi alakját meg tudtam rajzolni. Édesanyámat sokkal nehezebb volt, azt hiszem egyetlen versem sikerült, amiben őt írtam meg. Levél anyámhoz címmel. Többször megkérdezték tőlem, hogy fogadták verseimet otthon. Az öreg kovács című verset édesapám hallgathatta rádión, sokan gratuláltak neki rokonok, barátok, ismerősök, nagyon meghatotta ez a vers. Édesanyám a Levél anyámhoz című verset az éjjeliszekrényén tartotta – nekem erről soha nem szólt, de mondták –, és mindig elolvasta lefekvés előtt.” – emlékezett vissza a szülői házra a költő, amelyben 1909-ben meglátta a napvilágot. A mátészalkai kislegény értelmiségi pályára vezető útja kalandos. “Én négy polgárit végeztem Mátészalkán, más iskola nem volt, és ezt végezték el a gyerekek,

utána mesterséget választottak. Kitűnő eredménnyel végeztem, s hadd tegyem hozzá, ott már fölfedeztek, mint költőt, 13 éves koromban. Természetesen a sorsom az lett volna, hogy inasnak megyek, még hozzá az édesapám keze alá inasnak, hiszen Gyula bátyám is az édesapám keze alatt tanult ki kovácsnak. De volt Mátészalkán egy református segédlelkész, akinek a nevét hálával említem meg, Filep Gusztávnak hívták, aki elhatározta, hogy belőlem nem inas lesz, hanem Sárospatakra kell kerülnöm, gimnáziumba. Jó neve volt Patakon, és ajánló levelet írt, de ez nem volt elég. Mindenekelőtt latinul kellett volna tudni, s én a polgáriban természetesen nem tanultam latint. Osztályfőnököm, Ferenczi Endre, átolvasta első verseimet tartalmazó füzetemet, s azt írta a végére: „Sic itur ad astra”, amiből én egy szót sem értettem. Megkérdeztem tőle, mit jelent: nagyon gyanús volt nekem, hogy elutasítás. Annyit mondott: tanuljak meg latinul, akkor majd megértem. Ez a két dolog valahogyan szerencsésen összekapcsolódott: Filep Gusztáv követelése, hogy menjek Patakra, gimnáziumba, és Ferenczi Endre megjegyzése, hogy majd megértem, ha latinul tudok. Négy osztály latin tananyagát kellett négy hét alatt megtanulnom, Filep Gusztáv tanított, olyan eredménnyel, hogy sárospataki

diák lettem.” – *idézi fel Patakra kerülésének történetét Képes Géza.*

A húszas évek pataki gimnáziuma óriási előrelépést jelentett a kisdíák számára, bár tudjuk, hogy a Kollégium fejlődésének nem kedveztek az I. világháború utáni évek. A már csak gimnáziumból és teológiából álló iskola tanári kara előregedett, és belefáradt a háborúba. Az oktatás szakmai színvonalát őrízte ugyan a korábbi értékeket, de a 20. század tudományos eredményei, az ezek elsajátításához szükséges nyugati nyelvek ismerete, és az új nevelési módszerek nem érvényesültek. Néhány tanár 1919-ben túlzottan exponálta magát, elbocsátásuk zavart okozott. A trianoni béke kibillentette Sárospatakot a régióban betöltött kulturális vezető szerepéből, a város határszéli településsé vált. A jogakadémia 1923. évi bezárása tovább fokozta az iskola válságát. Ezt a helyzetet Képes Géza is érzékelte, hiszen utóbb versben idézte fel iskolásévei színhelyét:

Az álomba hullt város (részletek)

Patak – a hírhedt húszas évek.
Ki e kisvárosba tévedt,
megtorpanva hátrahőköl
a megdermedt időtől.
Elvarázsolt vén város – a
változatlan város.

Zempléni Múzsza

(...)

Messzi múlt, most felidézlek,
vagy inkább csak idéznélek –
Hol egy ház, amelyik előtt
megállva, a rég-volt időt
visszahívád, csak pár percig?
Szép homlokzatot se lelsz itt.
Mutatja még egy-két boltív:
valaha más világ volt itt.

(...)

Persze, nagy kincs a kollégium,
s akad még jócskán régi rom,
de a város, egészben véve:
sablon, kirakatba téve.

(...)

Nagypatak, úri kaszinó,
Kispatak, korcsma, kuglizó.
Vén oskola, Rákóczi-vár,
kettő közt a város sivár.

Mégis tagadhatatlan, hogy a Kollégiumban szerzett latin, görög, német nyelvismereti alapok és a diákköltői, műfordítói sikerek nélkülözhetetlenek bizonyultak a szellemi továbblépéshez. Ő maga vallja, négyszer született. „Először megszült anyám. Másodjára megszülettem, úgy is mint költő: Sárospatakon 1926-ban. Harmadjára újrászült az Eötvös Kollégium 1930 tájt és végül: újjászülettem, mikor Irént megismertem, 1944-ben.... A Sárospataki Ifjúsági Közlöny szerkesztői: Horkay László, Benke Kálmán és Újszászy Kálmán – ők fedeztek fel

mint költőt 1926-ban, első nyomtatásban megjelent versemet ők adták ki, ezzel a megjegyzéssel: „A Főiskola legifjabb nótafájának terméséből.” A pataki diák környezetébe nehezen illeszkedett be, legszívesebben a Nagykönyvtárat bújta, ahol többnyire a görög lírikusok verseit és Ovidiust forgatta, de mindent elolvasott a kezébe kerülő könyvek közül. A szigorú könyvtáros hiába óvta a modernektől: Szabó Dezső éppúgy foglalkoztatta a képzeletét, mint Móricz Zsigmond. Azonban nemcsak a könyvtár vezetőjének maradisága jellemezte ekkor Patakot. Dávid Zoltán osztályfőnöke és magyar-latin tanára nagy szeretettel beszélt nekik Adyról, az önképzőkörben pedig szót kaptak a legmodernebb áramlatok. A franciául már ekkor eredetiben olvasó ifjú az önképzőkörben Baudelaire-t is szavalhatott.

Felkészülten érkezett tehát az érettségi után a pesti Eötvös Kollégiumba. Pályám emlékezetére című írásában mégis arról vall, hogy már az első órában szembesült azzal: voltaképpen semmit sem tud és az emberi fejlődés útján még el sem indult. A magyar “kiválóak iskoláját”, az Eötvös Collégiumot Eötvös Loránd báró, világhírű fizikus, egyetemi tanár, az első Wekerle-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere alapította édesap-

ja, Eötvös József, a kiváló író és az 1848/49-es forradalmi kormány minisztere emlékezetére, a híres párizsi „elitképző”, az *Ecole Normale Supérieure* mintájára. Az intézményben Magyarországon uralkodó germán tanítási rend helyébe a hajlékonyabb, türelmesebb s egyben messzire és mélyebre tekintő gall-szellem lépett, ahová csak sikeres versenyvizsga letétele után nyerhettek felvételt a kitűnő vagy jeles érettek, akiket ráadásul két már végzett kollégistának kellett ajánlania. A Ménesi úti épületben éjjel-nappal a kollégisták rendelkezésére állott az intézmény több tízezer kötetből álló soknyelvű könyvtára. Itt tanult 1928 és 1933 között Képes Géza. Vallomása szerint: „a kollégium nyitotta rá a szememet a világra. Ott fészkelte meg bennem az a felfogás, az a hit, amit mindmáig vallok, hogy nem elég, ha egy kis terület ismerői, tudói vagyunk – a nagy összefüggések megragadására és kifejezésére kell törekednünk. Erre láttuk a példát a legnagyobb kollégistáknál, Gombocz Zoltánnál, Horváth Jánosnál, Szekfű Gyulánál és Pauler Ákosnál.”

A magyar-német-angol szakos ifjú tanár a diploma megszerzését követően visszatért Sárospatakra. Ekkor már elsőkönyves költő: a Márványba véslek 1933-ban jelent meg. Képes Géza

visszahívása része volt a Sárospataki Református Kollégium fejlesztési stratégiájának, amelyben az angol nyelv oktatása állt a középpontban. A húszas évek végén ugyanis a Tiszáninneni Református Egyházkerület és a Kollégium vezetősége megtalálta az egyetlen lehetséges kiutat: reformokkal fellendíteni a halódó iskolát. Partnerre találtak ehhez gróf Klebelsberg Kunó kultuszministerben, akinek segítségével a harmincas évektől ismét magas színvonalú oktatás folyhatott. A gimnáziumban korszerű, bentlakáson alapuló oktatási modellt vezettek be. Ezt elsősorban az 1931-ben megnyílt Angol Internátus biztosította, amely nem egyszerűen nyelvtanítási forma volt, hanem az angolszász nevelési modell, a ‘college’ adaptációja. A diákok saját újságot szerkesztettek, virágzott az egyesületi, önképzőköri élet, igen magas szintet ért el a sportkultúra. Az 1938-ban megnyílt Humán, az 1942-ben átadott ONCSA, valamint más, kisebb internátusok tovább bővítették a lehetőségeket. 1929-ben megtörtént a hatvan évvel azelőtt állami kezelésbe vett tanítóképző visszavétele. A döntést a kormányzat a jogakadémia elvesztése miatt részben kárpótlásnak szánta. A tanítóképző intézeti ág visszatérésének a kollégium megújulásra törekvő szellemisége szempontjából nagy jelentő-

sége volt. A húszas évek végétől a negyvenes évek elejéig olyan fiatal tanárok kaptak katedrát, akik a hagyományok mellett a század új értékeit képviselték. Tipikusnak tekinthető közös vonásuk volt, hogy többségükben pataki diákmúlttal rendelkeztek; tanulmányaikat legtöbbször Eötvös-kollégistaként, és/vagy külföldön, nem egy esetben a pataki Kollégium ösztöndíjával végezték; és Patakra visszatérve ambíciókkal telve, szinte huszonévesen kezdték meg tanári pályájukat. Az új generáció által képviselt szellemiség hamarosan meghódította a Kollégiumot. Fő képviselőik a gimnáziumban Bertha Zoltán, ifj. Harsányi István, Hegyi József, Képes Géza, Maller Sándor, Orbán István, Palumbo Gyula, Szabó Gyula, Szabó Károly, Urbán Barna voltak.

Az iskola friss pedagógiai szelleme kitűnő lehetőséget ígért az egykori Eötvös-kollégista fiatal tanárok számára, akik a kísérlet szigetének tartották az ősi Kollégiumot, ahol meg lehet teremteni a modern kultúra fellegvárát, amely a népből jött s majdan a népért dolgozó értelmiségiek kirajzárásának pontjává válhat. Egymás között gyakran és büszkén emlegették Arkhimédész mondását: egy adott pontról ki lehet zökkenteni menetéből a világot.

Ilyen törekvésekkel és körülmények

között lett a már ismert költő az Angol Internátus és egyben a gimnázium nyelvtanára. Pedagógus tevékenysége számos anekdota forrásává vált. Idézzünk föl ebből saját szavai segítségével!

Angolóráim Patakon

Hét évig voltam pataki tanár. Nekem azért is fontos volt az ottani társaság, mert született angoltanárokkal is dolgoztam. Az én diákéveimben még nem volt Patakon angoltanítás. Gimnazista koromban az Angol Internátus helyén még konyhakert állt, a tanároknak és az iskola alkalmazottainak a kis káposztáskertjei. Káposztáktól pedig nem lehetett angoltanulni. Annál inkább később, az angol születésű tanároktól. Tanítványaimmal meghitt kapcsolatban álltam. Fél év leteltével mindig megkérdeztem diákjaimat, hogy mondják meg őszintén, tapasztaltak-e fejlődést. Egyszer egy szemtelen így válaszolt:

– Igen, tapasztaltunk. Tanár úrnak a kiejtése nagyon szépen fejlődött ebben a félévben!

Én minden órán elmondtam egy viccet. Persze, ez mindig nagy tetszést aratott az osztályban. Egyszer olyan nagy volt a hahota, hogy a szomszédos irodából berohant Novák Sándor igazgató úr is megnézni, mi ez a nagy

lárma.

– Mi történik itt? – kérdezte szigorúan.

– Csak mondtam a gyerekeknek egy viccet. Amikor levetettem a kalocsni-mat, megjegyezték, hogy milyen furcsa ez a kalocsni. Mondom, ez svéd kalocsni.

– Miért, svédországi? – kérdezik.

– Nem, magyarországi.

– Akkor miért svéd, tanár úr?

– *Mert a sártól is véd, a hótól is véd!* Erre Novák igazgató úr kacagni kezdett, és szó nélkül kiment az osztályból.

„Külön színfoltjai voltak a pataki éveknél a Péntek esték. Kéthetente kitűnő szakemberek tartottak egyre nagyobb érdeklődéssel kísért előadásokat a kor legégetőbb gazdasági, politikai, filozófiai és művészeti kérdéseiről. Az Ady-probléma éppúgy előkerült itt, mint Dosztojevszkij regényvilága, Sinclair Lewis, Kodály Zoltán és a népdal kapcsolata.” – írja Rónay László, Képes Géza monográfiájában, aki arra is rámutat, hogy a költő egy ilyen alkalommal Stefan George-ról tartott előadása közben fogalmazta meg művészi hitvallását: „költőnek lenni nemcsak annyit jelent, hogy néhány szép költeményt megírunk, hanem azt is, hogy önfeláldozó prófétasorsot vállalunk.”

Eközben kitört a II. világháború, amely hamarosan megmérte az elhangzottak súlyát. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia ellenséges országgá lettek, és az angol anyanyelvű lektoroknak távozniuk kellett Sárospatakról. E tény Képes Gézát is továbblépésre készítette. 1941-től Budapesten találjuk. Sokoldalú, nagy nyelvtudása a Honvédelmi Minisztérium fordítói csoportjában segítette kenyérkeresethez, munkakörülményei pedig, egy ellenállási csoport tevékeny tagjaként, nyomtatványok megszerzéséhez, amelyekkel emberek tucatjainak életét mentette meg. A háború végén maga is rejtőzködött, bár utóbb a Gestapo fogságába került, ahonnan nem a csoda, hanem merész kockázatvállalása szabadította ki. (Eközben talált rá későbbi feleségére, társára egy életem át.) Ennek lelki nyomait évtizedekig hordta magában, majd 1968-ban írott Cseréphalom című, szaggatott-drámai módon felépített versében mondta el hányódásait, szembenézését a halállal.

Cseréphalom (részletek)

Nevem napja ez – hányadik is? Az ötvennyolcadik.

Előre kijelentem: nem tudok mentségemre

semmit mondani.

Zempléni Múzsza

Csak halványan emlékszem vissza: mi történt.

Csakugyan, inkább arra emlékszem vissza: mi nem történt.

A halálra, ki háromszor megkísértett –

Hatalmas apparátussal dolgozott: felvitt a királyi Várba

Horthyné lakosztályába voltam bezárva,

hol már az SS uralkodott remegve.

Nem emlékszem már az arcára

annak az itteni-sváb katonának,

aki szétrugdalta a bokámat,

kinzóim szemére meg egyáltalán

nem emlékszem!

Ne vallassanak!

Csak arra a szemre, amely kihozott a kisértések és kisértetek várából.

Az a legtisztább a világon,

miatta törlik el minden bűneimet.

A szobában, ahol vagy húszan szorongtunk,

Ferenc József kínai porcelán készletét pozdorjává zúzta véletlenül egy fogolytársam.

Egy SS-tiszt bedugta a fejét

Was ist hier los?

Ránézett a cseréphalomra, csak legyintett,

mint rám a halál.

(...)

Mondom, nem emlékszem semmire

csak erre, az életből, a múltból, meg arra, hogy 1924-ben

egy tanárom megpofozott,

csak egyetlen mentsége lehet:

hogy igazságtalanul tette.

Remélem, azóta megbocsátotta nekem.

Másra nem emlékszem.

És kikérem magamnak ezt a hangot.

Nem vádlottak padján ülök!

Vagy igen?

Azt mondom ami eszembe jut –

mit gyötörjem hiába agyam!

Semmire sem emlékszem.

Nincs több mondanivalóm.

Bűnösnek érzem magam.

A háború után az 1943-ban költészetért Baumgarten-jutalomban részesült Képes Gézát megbízták a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetésével. E poszton elődei Németh László és Cs. Szabó László voltak. "Először is össze kellett szednem olyan munkatársakat, tehetséges, jó írókat, akikre lehetett támaszkodnom. Nemcsak az irodalmi osztályon dolgoztam én. Ezzel egy időben meg kellett alapítanom, hogy úgy mondjam, meg kellett szülnöm a Falurádiót, amelynek évenként át vezetője is voltam. Megkezdtem az úgynevezett kerekasztal-társaságoknak a szerepeltetését, ez akkor merőben új dolog volt. A legjobb írók álltak a rendelkez-

zésemre, ha felkértem őket, szívesen írtak a falunak hangjátékot, elbeszéléseket. Tersánszky, Füsü József, Tamási Áron, de még Szentkuthy Miklós is. 1948-49-ben az én feladatomból volt a centenáriumi megszervezése a Rádióban. Szinte minden író adott Petőfi tárgyú írást, karcolatot, novellát, hangjátékot, Laczkó Gézától Szép Ernőig. A fiatalok is szívesen vállalkoztak, a magyar irodalom gazdagodását jelentette ez. Én indítottam meg a Gyermekrádiót is.” – emlékezett a Rádiónál töltött nyolc évre. De ezalatt hivatását sem hanyagolta el. *Költői, műfordítói munkássága sorra aratta a sikereket: 1949-ben Baumgarten-díjat, 1950-ben és 1952-ben József Attila-díjat kapott. A Révai József-féle kultúrpolitika elismerései azt sugallják, az új rendszer híve lett. De ha elolvassuk 1953-ban, Sztálin halálának évében papírra vetett versét, szinte mellbevágónak a múlt-ról beszélő, de az akkori jelent megragadó sorok:*

Már költő voltam

Elmúlt negyedszáz éve is talán,
Patakon voltam akkor kisdíák:
tudásra szomjas és nagyon sovány –
Békóba vert volna a szűk világ,
de áttörtem vastag börtönfalán.

Görögöt faltam, ittam rá latint,
egyedül róttam az iskolakertet.

Boldogtalan, kinek barátja nincs:
olvas, bolyong, nézi: a hegygerinc
fölött a fellegnyájak hogy legelnek.

Bámulja a Bodrog szürke vizét
és rajta a foszló vattaködöt.
Sóhajtaná: ó, pillanat, ne még,
ne tűnj el! De hallga a föld s az ég,
a nagy idő csobogva hömpölyög.

Langy őszi fényben vetkőznek a fák,
csont-bőr testüket iszonyodva nézik.
Szívemből emésztve csap ki a vád:
Hiába a kín, hiába a vágy!
Gondolat és tett megcsúfolva vérzik.

Barátok helyett kaptam cimborákat,
együtt bújtuk a bordélyt és a kocsmát.
Szegény fiú, néztem a néma fákat,
ők értettek: mutattam nekik ványadt
testemen az élet iszonyú mocskát.

Tarlón-bokron öntöttem szertesztét
dült ifjúságom megfeszült erőit.
Barátság, szerelem – gyönyörűszép!
Hol vagytok? A sivár keserűség
belémhasított, egész a velőmíg.

Már költő voltam. És nem is titokban:
egy pesti folyóirat felkarolt.
„Van szíve” – mondták – „És ez ritka
mostan.”
De hogy Homéroszt versbe fordítottam
és kapásból, az aztán csoda volt.
Legalábbis így mondták városszerte,

s a hír Mátészalkáig meg sem állt. S mikor hazaruccantam, ünnepekre, apám, a kovács alig-alig merte faggatni zárkózott költőfiát.

A kör bezárult s én belül maradtam, a dermesztő magány nyakamra ült: sarkantyúját éreztem oldalamban, üvöltöttem volna, de csak szaladtam, vergődve, kínban, szünet-szakadatlan –
verítékembe vér és könny vegyült.

Nem meglepő tehát, hogy – a magyar írók, költők zöméhez hasonlóan – Képes Géza elkötelezett híve lett a Nagy Imre-féle „új szakasz” politikájának. Megvált a Rádiótól, és megbízták a Magvető Könyvkiadó megszervezésével. Az új kiadó 1955. január 1-jei alapítással az Írószövetség vállalata lett. A hivatalos irodalompolitika nehezen egyezett bele az egyeduralmat jelentő Szépirodalmi Könyvkiadó mellett hasonló profilú kiadó felállításába, a Magvető létrehozása tehát a művészeti közélet autonómiájának sikere volt. Addig az irodalmi életből hiányoztak többek között Németh László, Szabó Lőrinc, Kassák Lajos, Kodolányi János, Füst Milán, Tersánszky Józsi Jenő, Remenyik Zsigmond, Szentkuthy Miklós, Rónay György, Török Sándor, Thurzó Gábor, Weöres Sándor és mások művei. A Szépirodalmi Kiadó

örömmel adott át ezek közül 60-80 „kiadhatatlannak” ítélt kéziratot. A Magvető nemcsak a régi írók kéziratban maradt műveit vette elő, hanem mindjárt az 1955. évi Ünnepi Könyvhétre megjelentette az Emberavatás című prózai antológiát, amelyben Sánta Ferenc, Csurka István, Moldova György, Galgóczi Erzsébet először jelentkeztek elbeszélésükkel. A Magvető avatta prózairóvá Szabó Magdát (Freskó), Ottlik Gézát (Hajnali háztetők). Érdemes felidézni, hogy a kiadói szerkesztőségben Képes Géza igazgató mellett Bárány Tamás, Csanádi Imre és Tóbiás Áron lektorként dolgozott, a korrektor pedig Pilinszky János volt. Az átmenetileg mind szabadabb szellemi légkör decentralizációs törekvéseknek is utat engedett: 1955-ben leányvállalatként kezdte meg működését az Alföldi Magvető (Debrecen), a Dunántúli Magvető (Pécs) és a Tiszatáj Magvető (Szeged). Képes Gézát ezzel elragadta az irodalompolitika. A Magyar Írók Szövetségének titkára lett, s az 1956 szeptemberi írókongresszus megerősítette e tisztségében. 1956 nyarán Bölöni Györggyel együtt részt vett a PEN Club londoni kongresszusán. Innen egyenes út vezetett a barrikádokra: a Magyar PEN Club főtítkáráként 1956. november 4-én ő olvastatta be a rádióban az Írószövet-

ség segélykiáltását a világ íróihoz.

Történelmi tettét magába zárta. Hubay Miklós Képes Géza ravatalánál a következőket mondotta erről:

“Búcsúzom Képes Gézától, a Magyar PEN Club nevében, amelynek 1956-ban ő a főtítkára volt, és e hivatalában a történelmi helyzet magaslatára emelkedett. Azt csinálta, amit – egy emlékezetes példa nyomán – „bibói helytállásnak” nevezhetünk, avagy – világtörténelmi példával – amit a pompeji strázsa csinált. Képes Géza egy ostrom alá vett és megszállt városból három napon át küldi rádióüzenetét a világ íróságának. Mint főtítkár és mint tanú. S a címzett reagált.

Képes Géza harminchárom éven át hallgatott erről, és a megtorló intézkedésekről is. Most tárta föl szívét és fájó sebeit, alig három héttel a halála előtt, a Magyar PEN vezetőségéhez írott levelében. E szűkszavúságában fennkölt levél: olvasókönyvbe illő dokumentum. És még inkább az lett, hogy a halál bélyegzője olvasható rajta. A záró mondataiból idézek.

„Hogy most 33 év után erre az esetre visszatérek, annak oka az, hogy a tagság már elfelejtkezett erről a történetről. Ez érthető. Viszont az is érthető, hogy én, aki az eset ódiúmát évtizedeken át viseltem, erről nem felejtkezhettem el.” Továbbá: „...Mindössze azért emlékeztem meg róla, hogy pár

percig visszagondoljunk rá. – Levelemre választ nem várok. – Budán, 1989. július 21-én. – Képes Géza.”

Mik lehettek ezek az ódiúmok? Képes a hatvanas-hetvenes évekre partvonalon kívüli költő lett. Bár költészete s különösen műfordításai ekkor érik el a legmagasabb színvonalat, az 1956-ban – még a forradalom előtt – harmadszor odaítélt József Attila-díjat később magasabb elismerés (Kossuthdíj) nem követi. A szakmai elismerések és a külföldi kitüntetések hatására a hazai kultúrpolitika 1974-ben negyedszer is József Attila-díjat ad; a jelzés nyilvánvaló: magasabb osztályba nem léphet. 1956 után irodalomszervezői pályája is megbicsaklik. Rövid ideig az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkatársa, a Világirodalmi Figyelő szerkesztője, de hamarosan függetlenített státuszt kap, majd idő előtt nyugdíjazzák. Ettől kezdve „csak” költő.

Képes Géza költészetének értelmezése és értékelése aligha lehet egy emlékcikk feladata. Idézzük Vezér Erzsébetet, aki így foglalja össze művészetének jelentőségét:

„Költészete átfogja az egész emberi horizontot: az ifjúság tündérvilágát, a szerelmet, a halált és a természetet. Különösen a tenger a maga szikláival, mint a görögség múltjának tanúja, a

magyarság bölcsőjének és nyelvének forrásvidékei, Mongóliában az Orkon folyó partján lévő feliratos kövek, Finnországban a délceg fenyők és a Kalevala világa fogta meg képzeletét. Verseinek képvilágát később is ezek az úti élmények és az ott megcsodált természet ihlette. A hagyományostól a legmodernebbig mindenféle versformával kísérletezett egészen a képversig. Ő volt egyébként költőink közül a verselés elméletének is legjobb ismerője.

Nagyszabású versciklusában, A mindenség énekeiben, mint annyi költőnk József Attilától Juhász Ferencig, a világ keletkezésének titkait fürkészi. De ha jól megfigyeljük a világ fejlődésének csaknem tudományosan pontos, mégis fantasztikus képsorát, azt látjuk, hogy különösen mikor az emberhez ér el ez a fejlődés, a kétségbeesés hangjai is megszólalnak:

“Ember, most merre futsz, porontyod hova rejted?

Milyen barlangba bujatsz, ahol tán elfelejtetted,
 hogy embernek lenni micsoda szörnyőség.”

Ne csodálkozzunk ezen; a hatalmas poéma 1958. január és május között íródott.”

Ez utóbbi műről Képes Géza maga is vallott:

„Egy költőnek saját filozófiájának kell

lennie. Amikor megírtam a véleményem szerint legfontosabb művem, a világ teremtéséről szólót, A mindenség énekeit, nekem akkor nagyon rossz életkorszakom volt. 56 után volt ez. 57-ben már befejeztem, horribile dictu audituque, beadtam a könyvkiadónak. Mindent megpróbáltak, hogy megakadályozzák a megjelenését. Ez öt éven át sikerült is. Ott volt a könyvkiadó asztalán, és csak az nem olvasta el, aki nem akarta. Az történt például, hogy kiadták egy filozófusnak – elképesztő dolgok ezek! –, hogy megnézzessék, hogy az én költeményemben, poémámban – valóban lírai eposz ez az ember születéséről, fejlődéséről – nincs-e valami, ami ellentmond a haladó filozófiáknak. Hogy például nem cáfolja-e a benne levő filozófia a marxista filozófiát? A filozófusnak, akinek kiadták, úgy látszik, volt humorérzéke, mert erre csak humorral lehet reagálni, azt mondta, hogy semmiképpen nem mond ellent a haladó filozófiáknak.”

Harsányi István szerint Képes Géza – mint minden eredeti költő –, sokat ad költészetének integritására. S joggal. Hiszen annak, aki szinte az egész világirodalom költészet-részét annyira személyesen és közvetlenül bejárta, mint ő, csaknem lehetetlen szüzereditésében megmaradnia. Mint ahogy az általa lefordított költők verseibe is

óhatatlanul belead valamit saját magából, ugyanúgy törvényszerű, hogy a saját magán olyan gondosan átszűrt költészetekből valami hozzátapad. Képes általában keményen tiltakozik a hatások „ráfogása” ellen, de két hatást vonakodás nélkül elismer. Az egyik már nem is hatás, hanem az általa sajátosan magyarnak, finnugorkeleti eredetű verselésnek felismert formavilág tudatos átvétele és szerves továbbfejlesztése. A másik a protestáns, közelebbről a református magyar társadalmi környezet és a belőle áradó szellem. Ő a század elejére jellemző vidéki, magyar református világnézetet, szellemi és érzelmi világot szívta magába. Nyelvének meghatározó anyaga a naponként olvasott eredeti Károli Biblia és a Szenci-féle zsolnárok nyelve.

Képes Géza a harmincas évek közepétől folyamatosan járt külföldre. Tanulmányútjainak (Észtország, Finnország, Görögország, Mongólia, Szovjetunió, stb.) hatását lírájában és fordításaiban egyaránt felfedezhetjük. Napnyugati madarak című első fordításkötete 1937-ben jelent meg, benne még főleg angol, francia, német, olasz költők műveivel. Ám ezt követően kelet felé fordult. A legtöbbet eredetiből fordított, mert – ahogy mondta – „El-lene vagyok a nyersfordításnak. Tudniillik a nyersfordítás kizárja azt, hogy

a költő-fordító az eredeti vers minden rezdülését kövesse. Hogy követhetné, amikor színét se látja az eredeti versnek. Tehát, ha hű, akkor mihez képest hű? A nyersfordításhoz hű? Ez az egyik. A másik pedig: nagyon fontos elvem a válogatás. Hogy tudna válogatni az, aki csak nyersfordítások alapján dolgozik? Én soha nem antológiából fordítok, hanem a költők összes műveit átnézem, és én csinálom az antológiát.”

Képes tehát megtanult oroszul, finnül, perzsául, újjörögül; bírta a kis finnugor nyelveket. Vallotta, hogy a műfordítónak nem csupán a vers tartalmát és hangvételét, de a költő saját hangját kell megszólaltatnia. Ismét Vezér Erzsébetet idézzük: „Műfordításai köteteket töltenek meg. Fordított nyugati nyelvekből (német, angol, francia, olasz, spanyol), az összes finnugor nyelvekből előszerezett népköltészetet, ó- és újjörögből, oroszból, bolgárból, arabból, perzsából, kínaiából, japánból és ki tudná mind felsorolni. Fordított ugariti eposzt, akkád ráolvasást, hettita hitregét, ősi mongol hőskölteményt és ó-orosz eposzt, az Igor éneket. Amiben azonban egyedülálló volt a magyar fordításirodalomban: mindezeket eredetiből fordította. Csodálatos nyelvtelenség volt. Az ősi nyelvekből átültetett emlékeket elmélyült tanul-

mányokkal kísérte.” *Főleg a finnugor népek költészetével kapcsolatos fordítói munkássága aratott külföldön osztatlan elismerést. Képes Gézát tiszteletbeli tagjává választotta a Finn Írószövetség, levelező tagjává a Finn Irodalmi Társaság, díszdoktorává fogadta a Helsinki Egyetem, s megkapta a Finn Oroszlánrend Lovagja kitüntetését. Itthon tudományos elismerésben nem részesült. A műfordítás elméletéről, verstani problémákról, irodalomtörténeti kérdésekről mindössze egyetlen esszékötetet publikált (Az idő körvonalai).*

Élete alkonyán, évtizedekkel a diákélmények és a tanári pálya után, Képes Géza ismét közel került Sárospatakhoz. A város díszpolgárává fogadta, s ezzel olyan művészek társaságába került, mint Béres Ferenc, Andrásy Kurta János, Domján József. Utolsó verseskötete A pataki diák címmel jelent meg 1989-ben. A Patakon megfogalmazott ars poeticához egész élete során hűen ragaszkodott. Versei felelősséggel telítődtek, ahogy erősítette magában azt a tudatot, hogy a költőnek szolgálnia kell, értékőrző funkciót kell vállalnia, akkor is ha a kor nem fogékony az általa képviselt etikára és esztétikai ideálra.

„Személyisége és költői önkifejezése közt nem volt ellentmondás, műfordí-

tóként a hódítók közé tartozott, aki ismeretlen költői területeket: alkotásokat és életműveket térképezett föl a magyar szellemi élet javára. Az önszobrukat mintázó tollforgatók korában egy kendőzetlenül nyílt egyéniség, az alakoskodásra alkalmatlan erkölcs párvját ritkító példáját hagyta ránk örökül.” – összegezte Képes Géza életművének értékeit Rába György. *Értsünk egyet vele. S búcsúzzunk a 15 évvel ezelőtt eltávozott költőtől hivatásának lényegét összefoglaló versével:*

Tükörírás

Minden szavam rejtjeles jelszó,
minden sorom tükörírás.
Nem csiszolt játék, nem kitekert szó,
nem rím-röppentyű – valami más.

Vágd csak a földhöz, hogyha nem érted:
visszapattan és megsebez,
hiszen minden szava teérted
íródott: pontos üzenet ez.

Állítsd tükröd írásom elé – ne
töprengj! – s benne már ott van a jel.
Ott is marad, beleég üvegébe
Mint az ítélet: „Mégméretel.”

Régi életed nem ér egy fabatkát,
hajad tépheted, rázhatod öklöd –

Vagy változtasd meg világod arcát,
Vagy változtasd meg a tükröd!

Felhasznált irodalom

A pataki diákvilág anekdotakincse *III. kötet*, szerk. Benke István et. al., *Sárospatak*, 1996.

Bolvári-Takács Gábor: Patagi tudósok az Akadémián = Magyar Tudomány, *CVII. kötet. 5. szám*, 2000. május

Hannu Launonen: A hetvenéves Képes Géza köszöntése = Kortárs, *XXI-II. évf. 1. szám*, 1979. január

Harsányi István: Képes Géza = Kritika, 1982. *11. szám*

Harsányi István: Képes titkok nyomában = Confessio, *XI. évf. 3. szám*, 1987.

Hubay Miklós: Búcsú Képes Gézától = Nagyvilág, *XXXIV. évf. 11. szám*, 1989. november

Írószobám. Képes Gézával beszélget

Fekete Gyula = Jelenkor, *XXII. évf. 7-8. szám*, 1979. július–augusztus

Képes Géza: Pályám emlékezete. Örök szomjúság = Új Írás, *XIX. évf. 4. szám*, 1979. április

Koczogh Ákos: Az Élet és Irodalom látogatóban Képes Gézánál = Élet és Irodalom, *XI. évf. 18. szám*, 1968. május 4.

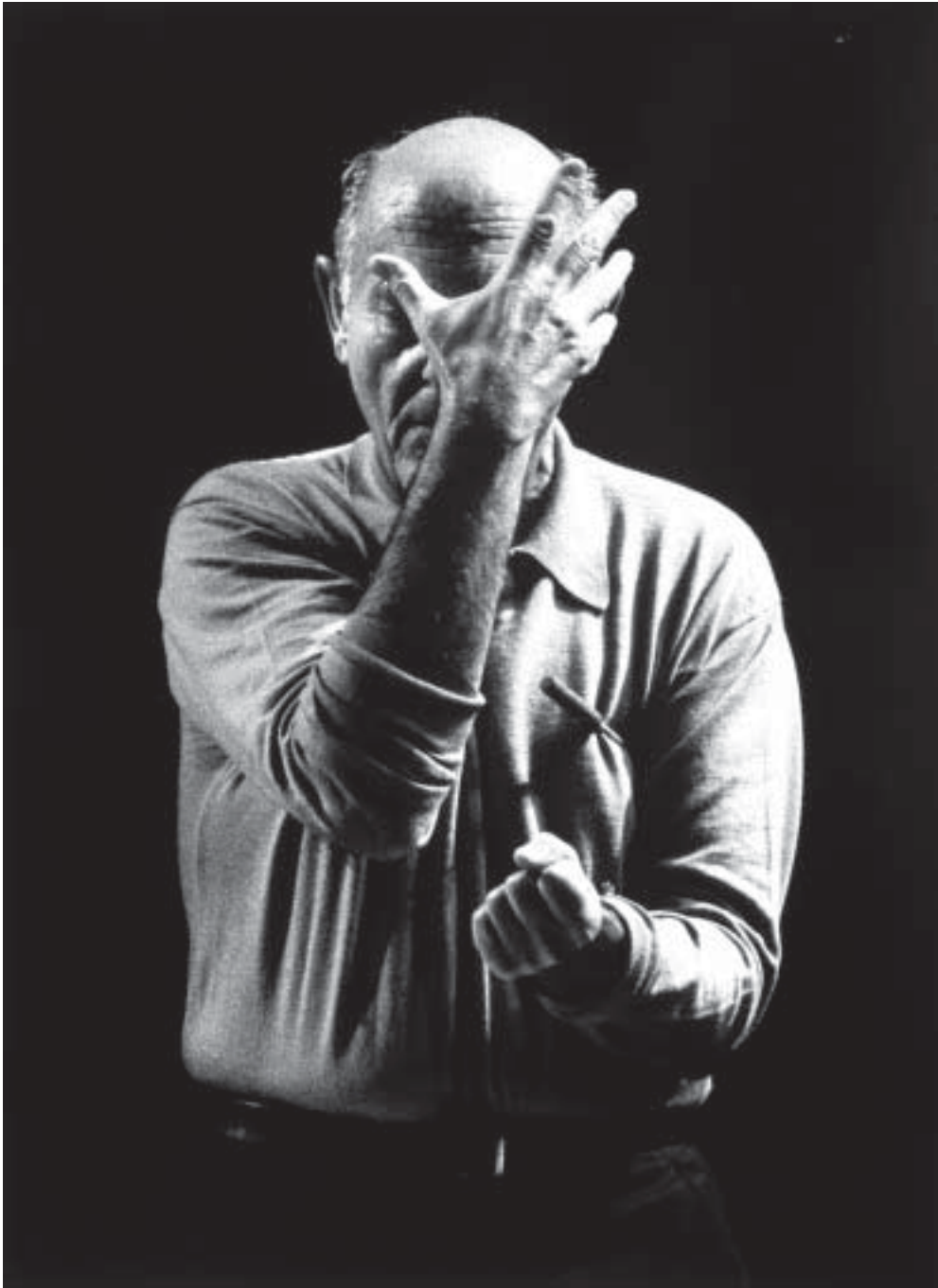
Rónay László: Képes Géza, *Akadémi-ai Kiadó*, 1983.

Tóbiás Áron: Keresztül-kasul Képes Géza életútján = Olvasó Nép 27., *VIII. évf. 1. szám*, 1986.

Vezér Erzsébet: A mindenség éneke-se = Élet és Irodalom, *XXXIII. évf. 34. szám*, 1989. augusztus 25.

(Összeállította: Bolvári-Takács Gábor és Földy Lilla)

Zempléni Múzsa

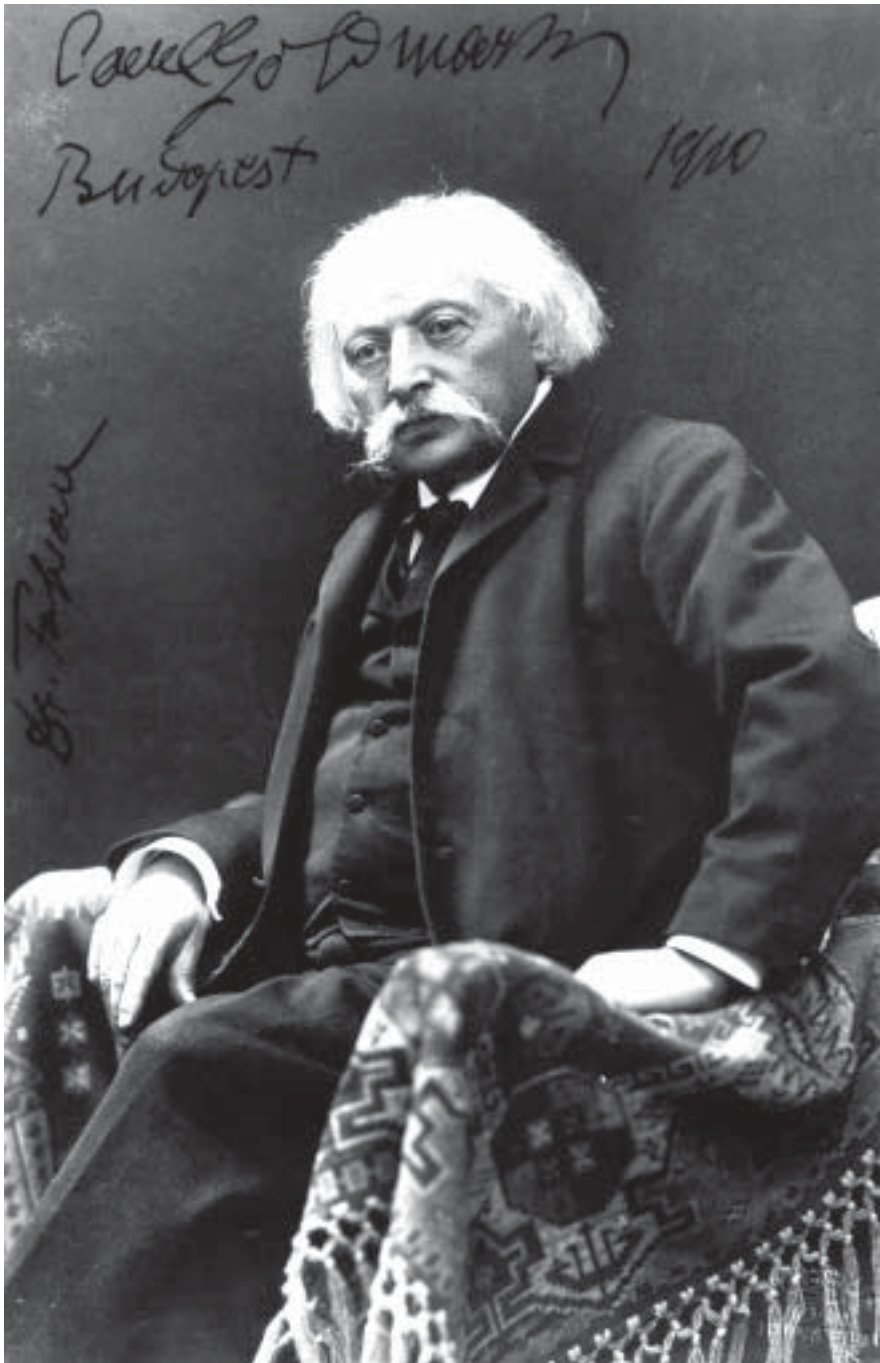

Zempléni Műzsa

Zempléni Múzsa

Zempléni Múzsza

